

Kikinchuk V. V. Ways of committing crimes related to the usage of budget funds in the agroindustrial sector

The content of the concept «ways of committing crimes related to the usage of budget funds in the agroindustrial sector» is disclosed. The most common ways of crime commitment in this sphere of human activity are highlighted.

Key words: *ways of committing crimes, budget funds, agroindustrial complex.*

Стаття надійшла 08 травня 2013 р.

УДК 343.84 : 343.81

В. Я. Конопельський

**ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРИНЦИПУ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ
ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ
У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ УКРАЇНИ**

Здійснено аналіз змісту такого принципу кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, як диференціація та індивідуалізація покарань, а також визначена його соціально-правова природа, роль і місце в механізмі виконання кримінальних покарань в Україні.

Ключові слова: *диференціація; індивідуалізація; виконання покарання; позбавлення волі; установа виконання покарань; засуджений; персонал Державної кримінально-виконавчої служби України.*

Постановка проблеми. Одним із принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, що визначені в ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України, є принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарань [1]. У загальному зміст зазначеного принципу полягає в тому, що засуджені, зокрема до позбавлення волі, розподіляються на більш-менш однорідні групи з метою застосування до них вимог режиму і засобів впливу, а також для запобігання негативної дії з боку осіб, які вчинили рецидив злочинів, та засуджених за тяжкі (особливо тяжкі) злочини, на інші категорії засуджених [2, с. 21]. Проте, як свідчить практика, через неналежне дотримання цього принципу щорічно у виправних колоніях України мають місце нові злочинні прояви з боку засуджених до позбавлення волі та інші негативні явища (випадки злісної непокори адміністрації цих установ; вживання спиртних напоїв та наркотичних речовин; поширення злочинної субкультури та ін.) [3, с. 6–10].

З огляду на це та у зв'язку з необхідністю вироблення заходів, спрямованих на більш ефективне вирішення існуючих з цих питань проблем, обрана тема цієї статті є актуальною та такою, що має теоретико-прикладне значення.

Метою статті є здійснення аналізу норм КВК України, що регламентують диференціацію та індивідуалізацію виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Стан дослідження. Вивчення наукових праць з означеної проблематики показало, що над її вирішенням працюють такі науковці, як Г. А. Аванесов, Л. В. Багрій-Шахматов, І. Г. Богатирьов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, І. І. Карпець, О. Г. Колб, М. П. Мелентьев, В. О. Меркулова, О. О. Наташев, О. Л. Ременсов, А. Х. Степанюк, М. О. Стручков, Ю. М. Ткачевський, В. М. Трубников, Б. С. Утевський, І. В. Шмаров та ін. Крім цього, досить ґрунтовно у цьому напрямку працює М. С. Пузирьов, який у 2012 р. захистив дисертацію та здобув науковий ступінь кандидата юридичних наук за темою «Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк» [4].

Проте досі ні в Україні, ні за кордоном не розроблено концептуальних засад щодо правильного та ефективного застосування принципу диференціації та індивідуалізації покарань, що й стало додатковим аргументом при виборі теми цієї статті.

Виклад основних положень. У науці під ефективністю розуміють результат, наслідок яких-небудь причин, сил, дій заходів [5, с. 177], а під ефективністю права – співвідношення фактичних результатів здійснення норми права та декларованої нею мети [6, с. 196]. При цьому, якщо виходити з того, що принципи у кримінально-виконавчому праві є теоретично обґрунтованими основними положеннями, обумовленими об'єктивними закономірностями реалізації кари, що виражають сутність кримінально-виконавчої діяльності, спрямованої на здійснення правобмежень, властивих покаранням, незалежно від форм застосованих примусових заходів [7, с. 9], то слід визнати, що ефективність реалізації у виправних колоніях України принципу диференціації та індивідуалізації покарань у сучасних умовах є незначною.

Серед детермінант, що негативно впливають та обумовлюють зазначений стан, можна виділити наступні:

1. Правовий механізм розподілу засуджених до позбавлення волі в Україні є недосконалим та таким, що не повною мірою відповідає вимогам чинного законодавства [7, с. 174–179]. Зміст цієї проблеми полягає у тому, що відповідно до вимог ст. 86 КВК України, вид колонії, в якій засуджені до позбавлення волі відбувають покарання, визна-

часться центральним органом виконавчої влади з питань виконання покарань. Зазначене положення не тільки не кореспондується з нормами Конституції України та кримінально-виконавчого законодавства, але й призводить на практиці до обмеження прав і законних інтересів засуджених [8, с. 51–56]. Зокрема, як зазначено в ч. 3 ст. 63 Конституції України, засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом та встановлені вироком суду [9]. Аналогічне положення знайшло своє відображення в ч. 2 ст. 7 КВК «Основи правового статусу засуджених». Поряд з цим, в ч. 3 ст. 7 КВК встановлено, що правовий статус засуджених визначається законами України, а також цим Кодексом, виходячи з порядку і умов виконання та відбування конкретного виду покарання.

Такий підхід законодавця, як видається, слід визнати суперечливим, позаяк порядок і умови виконання та відбування покарання (у даному випадку – позбавлення волі) встановлюється, по-перше, не лише законами, але й відомчими нормативно-правовими актами Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України [10], а це, своєю чергою, передбачає різні умови тримання засуджених до позбавлення волі у виправних колоніях відповідно до вимог ст. 18 КВК, в яких зазначені особи також по-різному позбавляються певних прав і законних інтересів. Більш того, у кожній із колоній (мінімального, середнього та максимального рівнів безпеки) передбачені відповідні структурні дільниці, в яких засуджені до позбавлення волі мають також різні права, з їх обмеженнями, що обумовлені рівнем безпеки виправних колоній.

Таким чином, при зазначеній правовій конструкції засуджені одного й того ж виду покарання, зокрема пов'язаного з їх ізоляцією від суспільства, не рішенням суду, а органу виконання покарання, обмежуються в конституційних правах людини і громадянина. А це, своєю чергою, нівелює мету, що закладена у змісті принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань, а саме – забезпечити справедливе виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк [11, с. 24], тобто в даній ситуації порушується принцип справедливості, що визначений в ст. 5 КВК України.

З іншого боку, така нормативно визначена діяльність органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України не зовсім співвідноситься зі змістом принципу законності, відповідно до якого всі органи державної влади та їх посадові особи мають діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України, ст. 5 КВК).

Крім цього, виходячи із зазначеного, можна зробити ще один невтішний висновок – фактично на законодавчому рівні створені всі умови для узурпації (лат. *usurpation* – заволодіння) [12, с. 599] влади у сфері виконання покарань органами та установами ДКВС України.

Як видається, в такій ситуації слід видозмінити порядок визначення засудженому до позбавлення волі виду колоній, що передбачений в ст. 86 КВК, шляхом відміни нині існуючої редакції та викладення зазначеної норми в наступній редакції: «Вид колонії, в якій засуджені до позбавлення волі відбувають покарання, визначається судом на підставі закону та з урахуванням фахово-експертного висновку органів виконання покарань».

Для створення відповідного механізму реалізації запропонованого порядку, поряд з цим, варто ст. 65 Кримінального кодексу (КК) України [13] доповнити частиною п'ятою наступного змісту: «При призначенні покарання у виді позбавлення волі на певний строк та визначенні виду колонії суд має враховувати фахово-експертний висновок відповідних органів виконання покарань України».

Крім цього, ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу [14] необхідно у кінці речення доповнити словосполученням «включаючи з питань виконання покарань» та викласти цю частину статті КПК в наступній редакції: «Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів, включаючи з питань виконання покарань».

З цієї ж метою слід у п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК «Зміст вироку» речення «покарання, призначеного по кожному з обвинувачень, що визначені судом доведеними, та остаточна міра покарання, обрана судом» доповнити словосполученням «а також вид колонії, у якій має відбувати покарання засуджений до позбавлення волі на певний строк» та викласти її в наступній редакції: «У результативній частині вироку зазначаються: покарання, призначене по кожному з обвинувачень, що визначені судом доведеними, та остаточна міра покарання, а також вид колонії, у якій має відбувати покарання засуджений до позбавлення волі на певний строк».

У зв'язку з цим потребує видозміни й ст. 370 КПК «Законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення», а саме: частину четверту варто доповнити у кінці речення словосполученням «а також враховані експертні висновки фахівців відповідних органів виконання покарань України» та викласти її в наступній редакції: «Вмотивованим є рішення, в якому наведені неналежні і достатні мотиви та підстави

його ухвалення, а також враховані експертні висновки фахівців відповідних органів виконання покарань України».

2. Відповідно до вимог ст. 100 КВК «Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі», така зміна в межах однієї колонії здійснюється за клопотанням начальника відділення соціально-психологічної служби постановою начальника колонії, погодженого із спостережною комісією [14]. При цьому зміна здійснюється як в сторону покращення умов відбування даного покарання (ч. 1 ст. 101 КВК), так і їх погіршення (ч. 3 ст. 101 КВК).

Знову ж таки, як і в першому випадку (визначення виду колонії), у даній ситуації встановлений у законі порядок зміни умов тримання засуджених не повною мірою відповідає вимогам ч. 3 ст. 63 Конституції України, відповідно до вимог якої право обмеження щодо осіб, які відбувають кримінальні покарання, мають встановлюватися не рішенням посадових осіб установ виконання покарань та громадських організацій, а виключно рішенням суду.

Такий висновок витікає зі змісту ч. 2 ст. 124 Конституції України, в якій зазначено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [16]. Як показує практика, саме існуючі умови відбування покарання породжують чисельні скарги засуджених як в органи державної влади України [8, с. 92–100], так і в Європейський суд з прав людини [17, с. 71–111].

Виходячи з цього, логічно було б ч. 2 та ч. 3 ст. 100 КВК відмінити та викласти їх в наступній редакції: «Зміна умов тримання засуджених як у межах однієї колонії, так і шляхом переведення його до колонії іншого виду здійснюється на підставі рішення суду в порядку, визначеному цим Кодексом та кримінально-процесуальним законодавством України».

3. Концентрація злісних порушників режиму відбування покарання (ст. 133 КВК) в одному місці (дільниці, приміщення камерного типу та ін.) приводить до об'єднання їх зусиль, пов'язаних з протидією персоналу виправних колоній, та до подальшого розповсюдження та укріплення серед засуджених злочинної субкультури [18, с. 112–131], а, в кінцевому результаті, – до девальвації (обезцінювання) [12, с. 179] моральних, правових та інших цінностей, які культивуються адміністрацією колоній та громадськими організаціями в ході виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк [19, с. 427–436].

Більш того, такий підхід привів до того, що щорічно кількість переводів засуджених у дільниці посиленого контролю в порядку вимог ч. 3 ст. 101 КВК та кількість таких осіб зростає. Так, тільки у 2011 році у за-

значених дільницях трималась 1023 засуджених, при цьому майже половина з яких перебувала на профілактичних обліках [20, с. 32].

Вихід з цієї ситуації вбачається у наступному:

1) видозмінити ч. 3 ст. 101 КВК, виклавши її в такій редакції: «Засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, можуть бути згідно з рішенням суду переведені в приміщення камерного типу дільниць посиленого контролю у межах однієї колонії, в яких вони тримаються наодинці»;

2) частину 3 ст. 97 КВК «Тримання засуджених до позбавлення волі в дільниці посиленого контролю» в кінці речення доповнити словосполученням «з метою забезпечення їх особистої безпеки та запобігання вчинення ними нових злочинів», виклавши зазначену частину статті Кодексу в наступній редакції: «На кожного засудженого розробляється спеціальна індивідуальна програма, яка передбачає заходи індивідуально-виховного, психотерапевтичного та психокорегуючого характеру, з метою забезпечення їх особистої безпеки та запобігання вчинення ними нових злочинів».

Така видозміна обумовлена вимогами:

– ст. 1 КВК, у якій визначено завдання з запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими;

– ст. 10 КВК «Оперативно-розшукова діяльність в колоніях», одним із завдань якої є забезпечення особистої безпеки засуджених та інших осіб;

– п. 51.1–53.1 Європейських пенітенціарних правил, у яких визначено наступний порядок: якомога швидше після надходження до установи мусить провадитися оцінка засуджених з огляду на те, чи становлять вони загрозу для безпеки інших засуджених або персоналу установ чи відвідувачів цих установ, та чи є ймовірність того, що вони самі можуть заподіяти собі шкоду [21, с. 20];

– вимогами Закону України від 30 червня 1993 р. «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [22] та інших нормативно-правових актів [23], в яких зазначається, що одним із найбільш небезпечних проявів злочинності є її організовані прояви (злочинні організації, банди тощо), які нині загрожують національній безпеці та конституційному ладу України. При цьому практика протидії зазначеним видам злочинів, з одного боку, показує, що кількість організованих злочинних організацій та їх членів щорічно залишається сталою (відповідно 514 груп та 1,2 тис. осіб, що складає 0,3% у загаль-

ній структурі злочинності) [24, с. 22], серед яких 4 так звані «злочинці за законом» та 75 «авторитетів» злочинного середовища та 151 лідер організованих злочинних угруповань, які тримаються в установах виконання покарань України [25, с. 27].

Звичайно, що в такій обстановці досить важливо максимально ефективно використовувати у кримінально-виконавчій діяльності України принцип диференціації та індивідуалізації покарання та мінімізувати контакти зазначених категорій засуджених, зокрема й шляхом одиночного тримання у приміщеннях камерного типу, що є загально-визнаною практикою за кордоном [26, с. 89–102] та дійовим засобом протидії транснаціональній організованій злочинності [27, с. 234].

Висновки. Таким чином, виходячи з проведеного аналізу, слід визнати, що ефективність реалізації принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань в Україні обумовлена не тільки і не стільки гарантіями правового механізму кримінально-виконавчого законодавства України, але й іншими обставинами, що лежать у площині завдань боротьби зі злочинністю, зокрема з її організованими формами і видами. Саме тому досить важливо чинне законодавство України привести у відповідність до змісту норм зазначених правових інститутів (тобто ліквідувати існуючі прогалини і протиріччя) [28, с. 252–253] та гармонізувати його до вимог міжнародного права за тими алгоритмами, що зокрема запропоновані у цій науковій статті.

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: станом на 17 січня 2012 р.: відповідає офіц. тексту / упоряд. А. Х. Степанюк. – Х.: Право, 2012. – 88 с.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. В. Коваленка, А. Х. Степанюка. – К.: Атіка, 2012. – 492 с.

3. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2012 році: Інформаційний бюлетень. – К.: Державна пенітенціарна служба України, 2012. – 86 с.

4. Пузирьов М. С. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк: дис. канд. ... юрид. наук: спец. 12.00.08 / М. С. Пузирьов. – К.: НАВС, 2013. – 250 с.

5. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. – Х.: Фоліо, 2005. – 767 с.

6. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / Відп. редактори: Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. – 1182 с.

7. Яковець І. С. Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установи виконання покарань: монографія / І. С. Яковець. – Х.: Вид-во «Кроссруд», 2006. – 208 с.

8. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України / [В. А. Бадира, А. П. Гель, І. С. Яковець та ін.]; за заг. ред. С. Ю. Захарова. – Х.: Права людини, 2009. – 368 с.

9. Конституція України: зі змінами. – Х.: Право, 2012. – 64 с.

10. Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України: Указ Президента України від 06 квітня 2011 року № 394-2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 28. – Ст. 1161.

11. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х.: Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.

12. Булько А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тыс. слов. – Изд. 3-е, испр., перераб. – М.: Мартин, 2010. – 704 с.

13. Кримінальний кодекс України / упоряд. В. І. Тютюгін. – Х.: Право, 2012. – 304 с.

14. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К.: Алерта, 2012. – 304 с.

15. Положення про спостережні комісії: затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 р. № 429 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-%D0%BF>

16. Рішення Конституційного Суду України від 25.01.2012 № 3-рп/2012 // У справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12>

17. «Коваль проти України» // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – К.: Міністерство юстиції України. – 2011. – № 3 (04). – С. 71–111.

18. Групи негативної спрямованості в місцях позбавлення волі: проблеми протидії: монографія / за заг. ред. Т. А. Денисової. – Запоріжжя: Просвіта, 2012. – 292 с.

19. Пирожков В. Ф. Криминальная психология / В. Ф. Пирожков. – М.: Ось-89, 2013. – 704 с.

20. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2011 році: Інформаційний бюлетень. – К.: ДПтСУ, 2011. – 84 с.

21. Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація Ради Європи R (2006) 2. – 2-ге вид. – Донецьк: Донецький Меморіал, 2010. – 32 с.

22. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р. // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>

23. Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції: рішення Ради

Національної безпеки та оборони від 11 вересня 2009 р.: введено в дію Указом Президента України від 27 жовтня 2009 р. № 870/2009// <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0012525-09>

24. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2012 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://govuadocs.com.ua/docs/index-76683.html>

25. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України (станом на 1 травня 2012 року). – К.: ДПтС України, 2012. – 105 с.

26. Богатирьов І. Г. Порівняльне кримінально-виконавче право: навч. посібник / І. Г. Богатирьов, І. М. Копотун, М. С. Пузирьов; за заг. ред. І. Г. Богатирьова. – К.: Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013. – 140 с.

27. Бова А. А. Транснаціональна організована злочинність / А. А. Бова // Президенту України, Верховній Раді України, органам центральної та місцевої виконавчої влади. Тероризм і боротьба з ним. – К., 2000. – Т. 19. – С. 227–234.

28. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.

Конопельський В. Я Об ефективности реализации принципа дифференциации и индивидуализации исполнения наказания в исправительных колониях Украины

Осуществлен анализ содержания такого принципа уголовно-исполнительного законодательства, исполнения и отбывания наказания, как дифференциация и индивидуализация наказаний, а также определена его социально-правовая природа, роль и место в механизме исполнения уголовных наказаний в Украине.

Ключевые слова: дифференциация; индивидуализация; исполнение наказания; лишение свободы; учреждение по исполнению наказаний; осужденный; персонал Государственной уголовно-исполнительной службы Украины.

Konopelsky V. To the Efficiency of Implementation of the Principle of the Differentiation and Individualization of Carry out Punishment in Penitentiary Colonies of Ukraine

The analysis of the content of the principle of penal law and penal execution as differentiation and individualization of punishment, and determination of its socio-legal nature, place and role in the mechanism of execution of criminal penalties in Ukraine is made.

Key words: differentiation, personalization, penalties execution, imprisonment, penal institutions, staff of the State Penitentiary Service of Ukraine.

Стаття надійшла 04 вересня 2013 р.